

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВТОРИННОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ (на прикладі іноземних студентів-медиків)

У статті йдеться про феномен вторинної мовної особистості та його компоненти. Осмислено окремі аспекти індивідуальних мовних картин світу іноземних студентів, що вивчають українську мову в межах освітньої програми «Медицина» в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Акцентовано увагу на аналізі понять мовної і концептуальної картин світу, індивідуальної мовної картини світу. Матеріал дослідження узято з авторського проекту Учнівського підкорпусу українського транскрибованого усного мовлення (відео- та аудіозаписи студентського мовлення).

Ключові слова: українська мова як іноземна, мовна картина світу, індивідуальна мовна картина світу, вторинна мовна особистість, учнівський корпус, Корпус українського транскрибованого усного мовлення.

Plakhotnikova O. Formation Peculiarities of Second Linguistic Personality (on the Example of Foreign Medical Students). *The article deals with certain aspects of individual linguistic worldviews of foreign students who learn the Ukrainian language as a part of the educational program "Medicine" in Taras Shevchenko National University of Kyiv.*

The topicality of the research is determined by the fact that Ukrainian speech of foreign students has not been studied in detail yet; there is an urgent need to research the peculiarities of language acquisition by foreign students who learn Ukrainian. Audio and video recordings of read and spontaneous speech that are included in The Learner Subcorpus of Ukrainian Transcribed Speech provide ample opportunities for analysis of students' linguistic worldviews; this data can be used for improving the methods of teaching Ukrainian as a foreign language.

The aim of the study is to find out the main features of linguistic worldviews of foreign medical students.

The purposes of this article are: to reflect on the phenomenon of the second linguistic personality and its components; to arrange and to summarize the theoretical basis of linguistic worldview research considering the achievements of foreign and Ukrainian scientists; to characterize certain aspects of linguistic worldviews of foreign students studying at the medical faculty on the basis of audio and video speech recordings' analysis.

It was discovered that during intercultural communication native linguistic worldviews of foreign students overlap the linguistic worldviews of the studied language (i.e. the Ukrainian language). It was concluded that the features of individual linguistic worldviews can be most clearly traced in the linguistic means of expression

(mainly in nominative and grammatical means). Consequently, the use of audio and video recordings from the above-mentioned Learner Subcorpus during study sessions is very promising for the students' linguistic training (in course of Ukrainian as a foreign language).

Key words: Ukrainian as a foreign language, linguistic worldview, individual linguistic worldview, second linguistic personality, learner subcorpus, Corpus of the Transcribed Ukrainian Speech.

Вступ

Сьогодні в процесі викладання української мови як іноземної важливо приділяти особливу увагу вивченню мовних особистостей студентів. Поняття “мовна особистість” позначає мовця як носія культурно-мовних цінностей, набутих у соціокультурному середовищі рідної мови. Коли йдеться про міжкультурну комунікацію і діалог культур під час взаємодії носіїв різних культурних кодів на рівні спілкування, виникає потреба означити суб’єкта цієї взаємодії. Цей комунікативно-психологічний феномен у сучасному науковому дискурсі пропонують визначати як “вторинну мовну особистість”. Безперечно, дослідження вторинної мовної особистості комуніканта в процесі спілкуванні іноземною мовою можна вважати вивченням виявів його індивідуальної мовної картини світу (далі – МКС).

Вивченню МКС присвячено праці таких зарубіжних лінгвістів, як-от: В. Гумбольдта (1985), Й. Л. Вайсгербера (2004) тощо. В українському мовознавстві ці аспекти досліджували О. О. Потєбня (1989), Л. А. Лисиченко (2009), І. О. Голубовська (2010), І. М. Заремська (2011), А. Я. Середницька (2016), І. Д. Драч, А. З. Миколенко, М. П. Тишкова (2019) та інші. Аспекти вторинної мовної особистості розглянуто зокрема в працях Н. М.Печко (2013), Ю. М.Жигалкіної (2017) і Л. В.Рибалки (2018).

Актуальність проблематики статті зумовлена потребою ґрунтовного дослідження особливостей засвоєння мови іноземними студентами, які вивчають українську мову. Аудіо- та відеозаписи читаного й спонтанного мовлення, що входять до Учнівського підкорпусу українського транскрибованого усного мовлення, відкривають широкі можливості для аналізу МКС студентів і застосування цих даних для покращення методики викладання української мови як іноземної.

Мета цієї розвідки – з’ясувати особливості індивідуальних МКС іноземних студентів-медиків. Завдання статті: 1) осмислити феномен

вторинної мовної особистості та її компонентів; 2) систематизувати й узагальнити теоретичні засади дослідження МКС з урахуванням досягнень зарубіжних і українських учених; 3) схарактеризувати окремі аспекти МКС іноземних студентів медичного факультету на основі аналізу аудіо- та відеозаписів мовлення іноземних студентів. Матеріал дослідження – Учнівський підкорпус українського транскрибованого усного мовлення, створений у межах Корпусу українського транскрибованого усного мовлення (Plakhotnikova); це аудіозаписи мовлення студентів-іноземців 1 та 2 курсів освітньої програми «Медицина» ННЦ «Інститут біології та медицини» Київського національного університету імені Тараса Шевченка (загальна тривалість записів – 219 хвилин 57 сек., читане мовлення), а також фрагменти 21 відеозапису загальною тривалістю 128 хвилин 50 сек. мовлення студентів 1 курсу освітньої програми «Медицина» (спонтанне підготовлене мовлення) (Плахотнікова, 2021: 168).

Методи дослідження

Для розв'язання поставлених у роботі завдань і досягнення основної мети дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи. На основі описового методу та методу узагальнення здійснено огляд стану проблеми та спостереження над фактичним матеріалом. Метод вибірки використано для добору фактичного матеріалу; метод лінгвістичного спостереження слугував для визначення контекстуальних умов, у яких використовуються мовні засоби вираження МКС (номінативні, граматичні, функціональні тощо). З використанням аналітичного методу проведено аналіз мовних засобів вираження МКС.

Виклад основного матеріалу

Успішне вивчення мови іноземними студентами на рівні, достатньому для комунікації з носіями мови, тісно пов'язане із засвоєнням мовної і концептуальної картин світу мови, що вивчається.

Основи розуміння МКС були закладені в 19 столітті німецьким філософом, лінгвістом В. фон Гумбольдтом. Учений трактував внутрішню форму мови як вираження індивідуального, самобутнього світосприйняття, сформулював ідею про існування мовного світогляду; науковець запропонував ідею про 'форму мови', неповторну для кожного народу, що об'єднує окремі мовні елементи в єдине ціле.

Саме поняття МКС (Weltbild der Sprache) в науковий обіг вперше ввів німецький лінгвіст Л. Вайсгербер, відзначивши, що своєрідність особистості носія мови як представника певного етносу зумовлена специфікою МКС (Вайсгербер, 2004: 122). Складність вивчення МКС полягає в тому, що в це поняття входить не лише мова в усіх її виявах і складнощах, але й домовний рівень – уявлення про світ на базі контактів мовців із навколишніми реаліями. Мова допомагає нам як її носіям виражати позамовну дійсність, що нас оточує в повсякденному житті.

Відомо, що МКС має 3 рівні вираження: 1) психоментальний превербальний (основна одиниця – концепт); 2) логіко-ментальний когнітивний рівень (основна одиниця – поняття); 3) лінгвальний рівень (основна одиниця – слово) (Лисиченко, 2009: 6–7). За Л. А. Лисиченко, одиницями лінгвального вираження цих рівнів відповідно є лексико-семантичне поле (психоментальний превербальний рівень), мовний знак (концептуальний рівень), мовне значення (лінгвальний рівень) (Лисиченко, 2009: 24). Усі три рівні перебувають у нерозривному зв'язку й постійно взаємодіють, доповнюючи один одного.

У процесі тлумачення поняття МКС неодмінно виникає потреба згадати й поняття концептуальної картини світу (ККС), що є багатогранним, багатовимірним явищем із найбільш загальними характеристиками, явищем значно ширшим за МКС: ККС – репрезентація світу у свідомості людей, причому базовими одиницями ККС є концепти (поняття, когнітивні універсалії). МКС і ККС тісно взаємопов'язані, бо мова пояснює зміст ККС, у результаті чого формується потік мовлення (Заремська, 2011: 398). Усі зміни в ККС призводитимуть до оновлення МКС, до уточнень, зумовлених пізнанням світу та зміною навколишніх реалій. ККС стимулює виникнення лексичних новотворів або ж запозичення іншомовних слів як наслідок необхідності у заповненні семантичних лакун. ККС і МКС мають діалектичний зв'язок, адже МКС допомагає виражати наслідки пізнавальної діяльності й водночас систематизувати елементи ККС та їх відношення (Лисиченко, 2009: 36). Л. А. Лисиченко пропонує власне розуміння МКС як характеру відображення в мові концептуальної картини світу й мовних засобів вираження знань про МКС (Лисиченко, 2009: 14). Слово та його значення є базовою одиницею МКС, у якій повною мірою розкриваються сутності трьох рівнів вираження.

Найбільш цікавою для вивчення є індивідуальна МКС, яка формується і розвивається під впливом особистісного досвіду, системи набутих знань, що знаходять своє вираження в індивідуальній ККС. Як зазначає Л. А. Лисиченко, особливості індивідуальної МКС спричинені суспільними чинниками (соціальний статус, освіта, ерудиція, професія тощо) та індивідуальними фізичними характеристиками (стать, вік, будова тіла), психічними якостями (психотип, темперамент та ін.) (Лисиченко, 2009: 48). Індивідуальна МКС здатна змінюватися впродовж життя людини. Простежити специфіку індивідуальної МКС, що, на нашу думку, є виявом вторинної мовної особистості під час спілкування іноземною мовою, можна за допомогою аналізу мовних засобів різних мовних рівнів (наприклад, граматичних), різнофункційних одиниць (наприклад, номінативних, образних).

Перейдімо до більш детального висвітлення поняття вторинної мовної особистості. Деякі науковці розглядають вторинну мовну особистість як здатність до іншомовної професійної та міжкультурної комунікації осіб, мотивованих для вивчення іноземної мови, зокрема іноземних студентів-медиків (Драч, Миколенко, & Тишковець, 2019: 80). Формування вторинної мовної особистості пов'язане з оволодінням вербально-семантичним кодом мови, яку вивчає студент, тобто з “мовною картиною світу” носіїв тієї мови (Рибалка, 2018: 219). Вторинна мовна особистість базується на мовній особистості й виникає в процесі міжкультурної комунікації; цей феномен репрезентує спосіб мислення і культурний менталітет комуніканта, його національну й культурну індивідуальність (Жигалкіна, 2017: 37). За Ю. М. Жигалкіною, основними компонентами вторинної мовної особистості, що становлять набір компетенцій, є теоретико-понятійна компетенція (теоретичні знання про іншу мову), мовна компетенція, стратегічна компетенція (адекватна мовна поведінка), культурологічна компетенція (опанування коду іншої мови) (Жигалкіна, 2017: 38). Поняття “вторинна мовна особистість” пов'язане з теорією та методикою навчання іноземної мови, але також використовується і в психолінгвістиці. Як зазначає Н. М. Печко, у сучасній психолінгвістиці особливе зацікавлення викликає дослідження феномену паралельного існування двох чи більше мовних особистостей у межах одного комунікативного індивіда; стверджується, що зміна мовного коду спричиняє зміну особистості, і це можна помітити в психологічному

та прагматично-мотиваційному аспектах мовленнєвої поведінки (Печко, 2013).

Як відомо, у процесі вивчення української мови іноземні студенти використовують мінімум дві іноземні мови – українську та англійську, а також і свою рідну мову і, відповідно, послуговуються кількома МКС; при цьому відбувається процес накладання рідної та іншомовної картини світу (Драч, Миколенко, & Тишковець, 2019: 80).

Приклади мовних засобів вираження індивідуальних МКС дібрано з матеріалів Учнівського підкорпусу українського транскрибованого усного мовлення в межах Корпусу українського транскрибованого усного мовлення. Оскільки в підкорпусі є записи мовлення студентів лише початкових курсів, що володіють українською мовою на початковому рівні, звернемо увагу передусім на номінативні одиниці та граматичні засоби, використані студентами. Для аналізу дібрано відеозаписи спонтанного мовлення студентів 1 та 2 курсів, оскільки під час спонтанного мовлення добір мовних засобів відбувається швидко й легше простежити накладання рідної та іншомовної картини світу. Найчастіше трапляються нетипові граматичні форми, не властиві українській літературній мові: *У мене є **болить*** (диктор Л.); ***Я біль** ось тут, у носі* (диктор Б.); *Зараз я живу в **Київ*** (диктор Ф.). Подібні форми можна простежити в спонтанному мовленні всіх іноземних студентів, адже граматику української мови (флексивної за своєю лінгвістичною типологією) достатньо складна й істотно відрізняється від граматики рідних мов студентів. Також часто відбувається переплутування слів, схожих за звучанням, у зв'язку з неточним розумінням їхніх значень, при чому такі вияви можуть бути абсолютно однаковими в носіїв різних мов: *Я **відпочиваю** біль у горлі* (диктор Я., носій турецької) і *Я **відпочиваю** біль у животі* (диктор Л., носій арабської). Студенти також замінюють слова синонімами, не усвідомлюючи їхнього контекстуального значення: *Я **розмовляю** тема «Тіло людини»* (диктор Н.) – у цьому реченні бачимо також граматичну форму *тема* в називному відмінку замість знахідного. Оскільки мовою навчання іноземних студентів освітньої програми «Medicine» є англійська, відповідно, студенти часто використовують англійські слова, якщо не можуть згадати або не знають їхніх українських відповідників: *Я люблю **chess, playing chess*** (диктор С.). Як бачимо, усі наведені вище ілюстрації демонструють специфіку індивідуальних

МКС іноземних студентів-медиків. Оскільки матеріал Учнівського підкорпусу досить великий за обсягом, більш детально висвітлити всі аспекти можливо в окремій науковій розвідці.

Висновки

Отже, особливості індивідуальних МКС можна дослідити на лінгвальному рівні вираження, а саме за допомогою аналізу використаних комунікантами мовних засобів. Застосування матеріалів Учнівського підкорпусу українського транскрибованого усного мовлення для з'ясування особливостей засвоєння студентами іноземної мови дає змогу виявити специфіку МКС студентів-медиків. Аналіз мовлення студентів-іноземців засвідчив, що найбільш виразно індивідуальні МКС відображені в граматичних і номінативних засобах вираження МКС на матеріалі спонтанного мовлення.

Перспективним уважаємо подальше дослідження мовних засобів вираження індивідуальних МКС студентів-медиків на базі вищезгаданого Учнівського підкорпусу, а також застосування аудіота відеозаписів студентського мовлення під час навчальних занять з української мови як іноземної (зокрема у формі аудіювання) для покращення їхньої мовної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайсгербер, Й. Л. (2004). *Родной язык и формирование духа*. Москва: Едиториал УРСС.
2. Голубовская, И. А. (2002). *Этнические особенности языковых картин мира*. Киев: Киев. ун-т.
3. Гумбольдт, В. (1985). *Избранные труды по языкознанию*. Москва: Прогресс.
4. Драч, І. Д., Миколенко, А. З., & Тишковець, М. П. (2019). Мовна картина світу у процесі вивчення іноземної мови в медичних університетах. *Медична освіта*, 4, 79–83.
5. Жигалкіна, Ю. М. (2017). Вторинна мовна особистість у контексті міжкультурної комунікації. *Наук. пр. Чорномор. нац. ун-ту імені Петра Могили. Серія «Філологія. Мовознавство»*, 282, 36–39.
6. Заремська, І. М. (2011). Мовна картина світу як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Наук. часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 10 «Проблеми граматики і лексикології української мови»*, 7, 396–402.
7. Лисиченко, Л. А. (2009). *Лексико-семантичний вимір мовної картини світу*. Харків: Основа.
8. Печко, Н. М. (2013). Чи існує вторинна мовна особистість? *Мовні універсалії у міжкультурній комунікації: матеріали III Міжнародного науково-практичного семінару* (с. 79–83). Луцьк: ПП Іванюк В. П.
9. Плахотнікова, О. Ю. (2021). Методика створення Учнівського підкорпусу українського транскрибованого усного мовлення. *Лінгвістичні дослідження*, 55, 164–174. <https://doi.org/10.34142/23127546.2021.55.15>
10. Потебня, А. А. (1989). *Мысль и язык. Слово и миф*. Москва: Правда.
11. Рибалка, Л. В. (2018). Формування вторинної мовної особистості студента немовних спеціальностей. *Мовна особистість: лінгвістика і лінгводидактика. Матеріали*

доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми мовної особистості: лінгвістика і лінгводидактика» (с. 217–219). Київ–Черкаси: ФОП Гордієнко Є. І. 12. **Середницька, А. Я.** (2016). Відмінності між мовною і концептуальною картинами світу з погляду сучасного мовознавства. *Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту*. Серія «Філологія», 21 (1), 69–71. 13. **Plakhotnikova, O.** Corpus of the Transcribed Ukrainian Speech. *The Language Archive. MPI Nijmegen*. Retrieved from https://archive.mpi.nl/tla/islandora/object/tla%3A1839_00_1390CD7C_579F_45F7_9B00_65A31FC980DF

REFERENCES

1. **Vajsgerber, J. L.** (2004). *Rodnoj yazyk i formirovanie duxa [Mother tongue and the formation of spirit]*. Moskva: Editorial URSS [in Russian].
2. **Golubovskaya, I. A.** (2002). *E'tnicheskie osobennosti yazykovykh kartin mira [Ethnic peculiarities of linguistic world views]*. Kiev: Kiev. un-t [in Russian].
3. **Gumbol'dt, V.** (1985). *Izbrannye trudy po yazykoznaniiyu [Selected works on linguistics]*. Moskva: Progress [in Russian].
4. **Drach, I. D., Mykolenko, A. Z., & Tyshkovets, M. P.** (2019). Movna kartyna svitu u protsesi vyvchennia inozemnoi movy v medychnykh universytetakh [The linguistic picture of the world in the process of studying a foreign language in medical universities]. *Medychna osvita – Medical education*, 4, 79–83 [in Ukrainian].
5. **Zhyhalkina, Yu. M.** (2017). Vtorynna movna osobystist u konteksti mizhkulturnoi komunikatsii [Second linguistic personality in the context of intercultural communication]. *Nauk. pr. Chornomor. nats. un-tu imeni Petra Mohyly. Seriiia «Filolohiia. Movoznavstvo» – Scientific papers of the Black Sea National University named after Petro Mohyla. Series «Philology. Linguistics»*, 282, 36–39 [in Ukrainian].
6. **Zaremska, I. M.** (2011). Movna kartyna svitu yak ob'iekt linhvistychnykh doslidzhen [Linguistic worldview as an object of linguistic studies]. *Nauk. chasopys Nats. ped. un-tu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 10 «Problemy hramatyky i leksykologii ukrainskoi movy» – Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 10 «Problems of grammar and lexicology of Ukrainian language»*, 7, 396–402 [in Ukrainian].
7. **Lysychenko, L. A.** (2009). *Leksyko-semantychnyi vymir movnoi kartyny svitu [Lexico-semantic dimension of linguistic worldview]*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
8. **Pechko, N. M.** (2013). Chy isnuie vtorynna movna osobystist? [Does second linguistic personality exist?] *Movni universalii u mizhkulturnii komunikatsii: materialy III Mizhnarodnogo nauково-praktychnoho seminaru – Linguistic universals in intercultural communication: the proceedings of the 3rd International scientific-practical seminar* (pp. 79–83). Luts'k: PP Ivaniuk V. P. [in Ukrainian].
9. **Plakhotnikova, O. Yu.** (2021). Metodyka stvorennia uchnivskoho pidkorpusu ukrainskoho transkrybovanoho usnogo movlenia [The methodology of creating the Learner Subcorpus of Ukrainian Transcribed speech]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic Research*, 55, 164–174. <https://doi.org/10.34142/23127546.2021.55.15> [in Ukrainian].
10. **Potebnya, A. A.** (1989). *Mysl' i yazyk. Slovo u mif [Thought and language. Word and myth]*. Moskva: Pravda [in Russian].
11. **Rybalka, L. V.** (2018). Formuvannia vtorynnoi movnoi osobystosti studenta nemovnykh spetsialnostei [The formation of second linguistic personality of a student majoring in non-linguistic specialties]. *Movna osobystist: linhvistyka i linhvodydaktyka. Materialy dopovidei IV Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii «Problemy movnoi osobystosti: linhvistyka i linhvodydaktyka» – Linguistic personality: linguistics and linguodidactics. The proceedings of the 4th International scientific-practical conference «Problems of linguistics personality: linguistics and linguodidactics»* (pp. 217–219). Kyiv–Cherkasy: FOP Hordiienko Ye. I. [in Ukrainian].

12. **Serednytska, A. Ia.** (2016). Vidminnosti mizh movnoiu i kontseptualnoiu kartynamy svitu z pohliadu suchasnoho movoznavstva [The difference between conceptual world image and language conceptualization of surrounding world]. *Nauk. visn. Mizhnar. humanit. un-tu. Seriiia «Filolohiia» – Scientific bulletin of International Humanitarian university. Series «Philology»*, 21 (1), 69–71 [in Ukrainian]. 13. **Plakhotnikova, O.** *Corpus of the Transcribed Ukrainian Speech. The Language Archive. MPI Nijmegen*. Retrieved from https://archive.mpi.nl/tla/islandora/object/tla%3A1839_00_1390CD7C_579F_45F7_9B00_65A31FC980DF [in English].

Плахотнікова Олена Юрійвна – кандидат філологічних наук, асистент кафедри мовної підготовки, Навчально-науковий центр «Інститут біології та медицини», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, проспект Академіка Глушкова, 2, Київ, 03127, Україна.

Tel.: +38-099-629-29-72

E-mail: olenaplahotnikova@knu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-4274-8554>

Plakhotnikova Olena Yuriivna – Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Assistant Professor at the Department of Language Training, Educational and Scientific Center «Institute of Biology and Medicine», Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2 Akademika Hlushkova Ave., Kyiv, 03127, Ukraine.

Надійшла до редакції 31 березня 2023 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Плахотнікова О. Ю. Особливості формування вторинної мовної особистості (на прикладі іноземних студентів-медиків). *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. О. В. Халіман. Харків, 2023. Вип. 58. С. 280–288. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2023.58.21>*

АРА: Плахотнікова, О. Ю. (2023). Особливості формування вторинної мовної особистості (на прикладі іноземних студентів-медиків). *Лінгвістичні дослідження*, 58, 280–288. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2023.58.21>